

2018

URSPRUNGSFOLK I TRE KLIMAT

FÖRDJUPNING

VÄRLDSKULTUR
MUSEERNA **ETNOGRAFISKA**

Ursprungsfolk i tre klimat

Fördjupning och handledning

Skolprogrammet kan genomföras som en visning, som en workshop eller som en visning och en workshop. Om ni har egna specifika önskemål om innehåll, frågeställningar, handledningsmaterial och pedagogik – hör av er!

Visning

Under detta skolprogram tar visningen eleverna genom utställningen Ursprungsfolk i tre klimat, där vi berättar om några av jordens ursprungsfolk och hur de anpassat sig, överlevt och skapat, i tre miljöer med extrema klimat: Australiens öknar, regnskogen i Amazonas och köldens Arktis.

Ursprungsfolk eller urfolk kallas de folkgrupper som varit bosatta i ett område när andra folkgrupper grundade en stat inom samma område. Ursprungsfolk hålls samman genom sin identitet, uttrycket för kulturen, språket och traditionen. Identiteten hör alltid samman med ett geografiskt område men att tillhöra ett ursprungsfolk betyder inte alltid att man lever i det området eller livnar sig på samma sätt som förfäderna. Idag tillhör ca 300 miljoner av världens befolkning ursprungsfolken. Ursprungsfolken har genom historien drabbats hårt av kolonialisering, miljöförstöring och diskriminering. Många kämpar för att kunna behålla språk, traditioner och landområden och samarbetar idag även globalt.

I utställningen möter några av världens ursprungsfolk: Aboriginer, Amazonas urfolk samt samer och inuiter i arktiska områden.

Australien

Australiens ursprungsfolk kallas för aboriginer, ordet kommer från det latinska ordet för ursprung (jfr original). Deras historia och kultur är mycket gammal. För ca 60 000 år sedan kom de första människorna till Australien, förmodligen någonstans från Sydostasien. Aboriginer har bott och bor i centrala Australiens ökenområden, längs med kusterna och i regnskogsområdena i norr. Gemensamt för alla aboriginska grupper är att de innan européernas ankomst i början av 1700-talet levde som samlare och jägare och rörde sig mellan olika lägerplatser. Det förekom inte jordbruk eller boskapsskötsel. Redskapen tillverkades av trä, sten och växtfibrer. Även om aboriginerna hade en materiellt enkel kultur var deras kunskaper om naturen och anpassningen till den mycket stor. Redskapen måste vara lätta att bära med sig och helst kunna användas på flera sätt. Bumerangen är ett bra exempel, den kan användas som jaktredskap, grävkäpp, skalkniv och musikinstrument.

Den andliga världen kallas drömtiden och kunskap om den innebär kännedom om heliga platser, myter, sånger, danser och ceremonier. Aboriginernas släktskapssystem är otroligt komplicerat och varje individ hör genom sin släkt samman med platser, växter och djur. I skapelsemyterna från drömtiden berättas hur de andliga förfäderna skapade världen genom att sjunga fram namn på växter, djur, berg och floder. När de andliga förfäderna sjungit fram världen lämnade de över ansvaret för skapelsen tillmänniskorna. Skapelsen pågår hela tiden och det är de olika klanernas uppgift att med myter, danser och ceremonier återskapa "sina" växter, djur och heliga platser. Drömtiden är alltså inte linjär utan cyklisk.

När européerna började etablera sig i Australien på 1800-talet var det två världsbilder som krockade. Aboriginerna beskrevs som ett primitivt stenåldersfolk som snart skulle dö ut. De drabbades av massakrer, epidemier och tvångsförflyttningar. Släkter splittrades och mycket traditionell kunskap och många språk försvann.

Under 1900-talet omhändertogs tiotusentals aboriginska barn och sattes på barnhem och i internatskolor där de skulle glömma sin bakgrund. Detta kallas för "the stolen generation" och är fortfarande en stor fråga i Australien.

Amazonas

I norra Sydamerika ligger världens största sammanhängande regnskogsområde som fått sitt namn av att den väldiga Amazonfloden rinner genom området. Ursprungsfolken i Amazonas lever i små grupper, ibland långt inne i regnskogen men de allra flesta har kontakt med yttrevärlden. Bilden av isolerade indiagrupper som lever på samma sätt som på stenåldern är väldigt överdriven. Däremot har stora delar av Amazonas urfolk tvingats att söka sig långt in i regnskogen på grund av skogsavverkning och politiska konflikter. Den tropiska regnskogsmiljön är extremt artrik, det finns mängder av växt- och djurarter som ursprungsfolken lärt sig att använda. Många grupper odlar rotfrukter och grönsaker i mindre trädgårdsodlingar. Floden är viktig för fiske och transport, nästan alla byar ligger längs med vattnet. För att överleva i regnskogsmiljön måste man kunna orientera sig bland mångfalden. En del växter är goda och nyttiga, andra giftiga, en del kan användas som medicin. Även giftiga arter kan komma till användning, t ex pilgiftsgrodor. Eftersom klimatet är mycket varmt och fuktigt har urfolken traditionellt inte använt textilkläder. Men smycken och kroppsdekorationer av fågelfjädrar, aptänder, musselpärlor och t o m skalbaggsvingar är vanliga.

Schamanen är en viktig person i samhället. Han kan bota sjuka, påverka jaktlyckan och se in i framtiden. Schamanerna i Amazonas använder ofta växtdroger för att komma i ett transtillstånd där de upplever sig få kontakt med andevärlden och ibland förvandla sig till jaguarer eller fåglar. Myterna från Amazonas berättar om skillnaden mellan den stora mörka regnskogen med farliga djur och övernaturliga väsen och den lilla ordnade byn där människorna bor och eldarna brinner.

Arktis

Om du följer norra polcirkeln genom Norge, Sverige och Finland, vidare in i Ryssland, genom hela enorma Sibirien, över Alaska, norra Kanada och hela Grönland, då är du i Arktis. Här har människor överlevt i det kalla klimatet, jagat, fiskat och bedrivit renskötsel. De har sytt sina varma vattentäta kläder av djurens skinn och pälsar. Stor skicklighet krävs för att manövrera kajaker i iskallt vatten under valjakten. Att bereda skinn och pälsar är ett tungt och tidskrävande arbete som har varit de arktiska kvinnornas uppgift.

Även om avstånden är enorma så kan man se likheter i anpassningen och livsstilen i de olika arktiska områdena. Människorna har levt nära varandra i små grupper, samarbete har varit livsnödvändigt, krig och våldsamma konflikter ovanliga. Religion och myter som ingår i den arktiska schamanismen speglar de hårda villkoren och berättar om hur hela naturen är laddad med andlig kraft. Jägarna måste be sina bytesdjur om förlåtelse och schamanen försätter sig i trans genom sång och trumspelande. I utställningen visar vi schamantrummor från Sibirien, Grönland och Sverige. I hela Arktis har björnen en särskild roll i myter och ceremonier. Björnjakt omges av många tabun och det finns mängder av berättelser om hur björn och människa byter skepnad med varandra.

Idag kämpar många arktiska ursprungsfolk för självbestämmande och möjlighet att påverka beslut om exploatering av naturresurser. Effekterna av globala klimatförändringar är en stor fråga inför framtiden i Arktis.

Diskussionsfrågor / Lektionsplanering

Före besöket

- Vad är ett ursprungsfolk? (Ge exempel från olika delar av världen)
- Berätta om Sveriges ursprungsbefolkning samerna. Geografi, traditioner, religion, historia mm
- Hur har världens ursprungsfolk påverkats av kolonisering och det ”moderna” samhällets frammarsch?

Utifrån visningen

- Berätta om Australiens aboriginkulturer. Geografi, traditioner, religion, historia mm. Hur levde aboriginerna innan européerna kom till Australien och hur förändrades deras livsvillkor efter européernas ankomst? Vad betyder ”The stolen generation” och hur tror du detta påverkar aboriginer idag?
- Berätta om Amazonas ursprungskulturer. Geografi, traditioner, religion, historia mm. Har Amazonas urfolk alltid levt i små grupper långt inne i regnskogen? Vad menas med schamanism? Beskriv hur ”myrhandsken” används. Finns det något motsvarande fenomen i det svenska samhället?
- Berätta om Arktis inuitkulturer. Geografi, traditioner, religion, historia mm. Vart ligger Arktis? Vilka material har de arktiska folken använt till sina föremål och kläder? Vad har de arktiska schamanerna för hjälpmedel för att komma i trans och kommunicera med den andliga världen?

Efter besöket

- Fördjupa er kring någon av världens ursprungsgrupper. Berättar om Geografi, traditioner, religion, historia.
- Jämför en av ursprungskulturerna med den samiska. Geografi, traditioner, religion, historia mm.
- Hur tror du framtiden ser ut för världens olika ursprungskulturer?

Litteratur

Gruzinski, Serge, *The Aztecs, Rise and Fall of an Empire*, 1987
Hemming, John, *Tree of Rivers, The Story of the Amazon*, 2009
Redonnet, Jean-Claude, *Australien*, 1996